

Filozofija

Srednjovjekovna filozofija

kratki pregled

Filozofija u kršćanstvu / hrišćanstvu

- ✓ Patristika
- ✓ Skolastika

Filozofija u islamu

- ✓ Islamska filozofija
- ✓ Sufizam

Pitanja za ponavljanje gradiva

Filozofija u kršćanstvu /hrišćanstvu

Gnostici i apologeti

- Definicija gnosticizma se zasniva na etimologiji riječi **gnosis – znanje**, a gnostici su, prema tome, **"oni koji znaju"**. Gnosis je posebna vrsta znanja, tačnije **spoznaje**, koje potiče od osobnog mističnog ili ezoterijskog iskustva do kojeg, svatko tko je spreman, može doći izravnim dođirom s **božanskim**.
  - Gnostici su kao i njihovi predhodnici u sredozemnom filozofsko-religijskom krugu (egipatski svećenici, grčki filozofi, židovski mistici) i dalje prema istoku (perzijski magi, indijski brahmani, jogiji, itd.) prenosili ideju da se samo inicijacijom u "velike (ili unutarnje) misterije" može izravno doživjeti gnoza i tako vlastitim snagama spoznati istina.
- **Apologetika** (grč. *ἀπολογία* - odbrana) je odbrana vjere protiv nevjernika. Osim pobijanja napada na kršćanstvo, apologeti su nastojali da ga jezikom helenističke filozofije učine što shvatljivijim paganski obrazovanim krugovima, čime su započeli proces **helenizacije kršćanstva**

Tertulijan: „Vjerujem jer je apsurdno“

Ilustracija:
Nag hammadi – gnostička evanđelja.
Pronađena 1945.g. u Egiptu

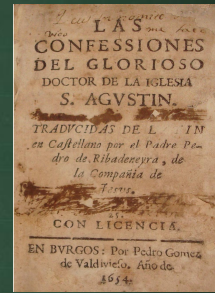

2. maj 2017.

Patristika (od I do VIII n.e.)

- Naziv od *patres* – crkveni očevi
- Aurelije Augustin (354-430)
- Rodio se u Tagasti (Alžir), sljedbenik manihejske sekte
- Djela: **"Confessiones"** (Ispovijesti) i **"De civitate Dei"** (O državi Božijoj)
- Voluntarizam – volja je iznad intelekta
- Determinizam – nužnost, sudbina, bez slučajnosti

*"Duša se hrani onim što je veseli."
 "Čovjek može biti spašen samo odlukom Božije volje. Po svojoj volji Bog bira one koje želi spasiti. Zato predestinacija uvijek postiže svoj cilj, a to je sigurnost života."
 "Ljudi putuju pa se dive visovima planina, divovskim valovima mora, dugim tokovima rijeka, širokim prostranstvima okeana i kružnom kretanju zvijezda, a sebe zaobilaze - bez divljenja."
 "Što su iz radoznalosti saznali, to su iz oholosti izgubili."
 "Čuda se ne događaju u suprotnosti s prirodom, nego samo s onim što mi podrazumijevamo pod prirodom."*

2. maj 2017.

Skolastika: podjela i problemi

- Skolastika kao crkvena, školska nauka, oruđe teologije (*skolasticus* – učitelj)
- **"Filozofija sluškinja teologije"**
- Podjela skolastike:
  - a) rana skolastika (do XII vijeka)
  - b) zrela (klasična) skolastika (XIII vijek)
  - c) kasna skolastika (XIV vijek)
- Dva glavna pitanja-teme u razdoblju skolastike:
  - a) odnos vjere i razuma,
  - b) pitanje (problem) univerzalija

2. maj 2017.

Skolastika: odnos vjere i uma

A) Rana skolastika – sklad vjere i uma (!)

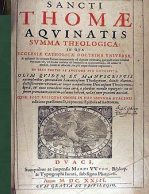
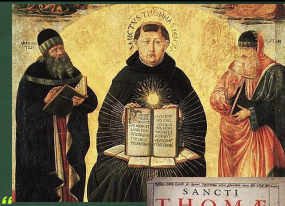
- I.S. Eriugena (IX st.)
- A. Kenterberijski (XI st.); ontološku dokaz o Bogu „Vjerujem da bi spoznao, spoznajem da bi vjerovao“
- Ontološki dokaz o postojanju Boga (Univerzalije)

B) Klasična skolastika – podjela doktina u učenju

- T. Akvinski XIII st. (*doctor angelicus*) od 1879.g. - Tomizam, službena filozofija crkve
  - D. Škot (XIII st.), franjevac, voluntarizam
- “Teologija je praktična, a filozofija teorijska disciplina”

C) Kasna skolastika – razdvajanje vjere i uma

- V. Okam (XIV st.), nominalist
- “Teologija se treba oslanjati na Objavu, a ne na dokaze uma !”

Pet dokaza

Okamova oštrica:
“Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem”,
prevedeno kao
“Entitete ne treba nepotrebno umnožavati.”

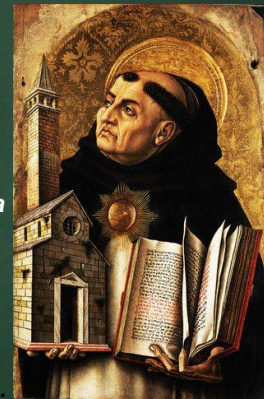
2. maj 2017.

Toma Akvinski: Pet dokaza o Božijem biću

Toma Akvinski nabraja pet “dokaza” za Božije postojanje koji će postati vrlo značajni u katoličkom svijetu, a koje će koristiti i protestanti:

1. Aristotelov argument za Prvog Pokretača.
2. Sličan “dokaz” koji govori da ne može postojati beskonačni niz uzroka: mora da je postojao i početak.
3. Argument ovisnosti, koji je iznio ibn Sina, koji zahtijeva postojanje “Prvobitnog Bića”.
4. Aristotelov filozofski argument da hijerarhija savršenstva u ovom svijetu podrazumijeva Savršenost koja je bolja od svega.
5. Argument plana, koji tvrdi da red i svrha koje opažamo u univerzumu ne mogu biti rezultat samo pukog slučaja

2. maj 2017.

Skolastika; problem univerzalija

Problem univerzalija (najopćenitijih pojmova) javlja se u pitanju: kako postoje opći pojmovi; prije, u ili poslije pojedinačnih stvari u Božijem umu? Ili: jesu li opći pojmovi nešto realno ili nisu i kakav je njihov odnos prema pojedinačnim stvarima?

- **ekstremni realizam**: zastupa platonističko i novoplatonističko uvjerenje da opće postoji realno, nezavisno od pojedinačnih stvari ("što je općenitije, to je i realnije")
  - **umjereni realizam**: priznaje općem egzistenciju, ali tako da se opća bit individualno oblikuje u svakoj pojedinačnoj stvari.
  - **ekstremni nominalizam**: uči da opće nije ništa realno, postoje samo pojedinačne stvari, a opće je tek riječ kojom povezujemo više pojedinačnih stvari.
  - **umjereni nominalizam** ili **konceptualizam**: opće postoji u umu kao pojam, a ne realno odvojeno kao samostalan bitak.
- Moguća je podjela na Tri koncepcije na temu univerzalija:**
- a) **realisti**, (Anselmo, Eriugena, Akvinski)
  - b) **nominalisti**, (Okam, Roscelin)
  - c) **konceptualisti** (P. Abelar)

P. Abelar

2. maj 2017.

Islamska filozofija: uvod

- Akulturacija među narodima
- **Izvori**: a) Kur'an;
b) sunet;
c) antička filozofija (Platon i Aristotel)
- termin **falasifa / falsafa** (fajlasif – filozof)
- **Filozofija prema značenju**:
racionalno znanje; kao teologija, matematika, politika, etika, sociologija,
(nasuprot tradicionalnih znanja: jezik, pjesništvo, pravo, hadis, retorika, semantika)
- termin **hikmet / mudrost**; prema Aristotelovoj podjeli:
- **teorijska** (o bićima kakva jesu), dijeli se na:
višu (teologija), srednju (matematika) i
nižu (prirodne znanosti)
- **praktična** (kakva bi trebala biti ljudska djelatnost)

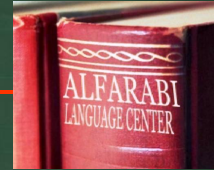

2. maj 2017.

Al Farabi (870- 950)

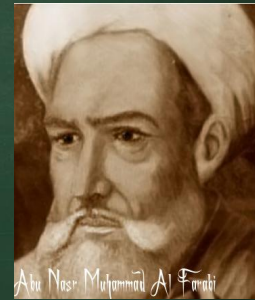
Abu Nasr al-Farabi (*lat. Alfarabus*), Perzija

- jedan od osnivača islamske skolastike
- pravi renesansni čovjek:
  - *polihistor, poliglota, liječnik, mistik i muzičar.*
- aristotelovac koga nazivaju: „*Drugi učitelj*“
- učenje o „*prvom pokretaču*“

- sufizam i šiitska ezoterija
- falasifa nije za svakoga
- emanacija prije kreacije ex nihilo

2. maj 2017.

Ibn Sina (980-1037)

Abu Ali-Husein ibn Abdullah, (*lat. Avicenna*), Uzbekistan

- islamska skolastika
- šejh filozofa i liječnika
- 200 dijela, sa 16 godina savladao sve nauke
- platonizam i aristotelizam u islamu
- o ljudskoj besmrtnoj duši
- „*Kanon medicine*“ i „*Knjiga o liječenju duše*“
- Priča o čovjeku koji lebdi - snaga intuitivne spoznaje
(ova metafora u priči se naknadno povezuje s Dekartovim „*Cogito, ergo sum*“)

II priča

The Persian handwriting copy of *The Canon of Medicine* in Museum and Mausoleum of Avicenna, Hamedan, Iran.

2. maj 2017.

Prva priča: ... o čovjeku koji lebdi

Zamislimo čovjeka stvorenog odjednom s potpunim tjelesnim svojstvima, ali su mu oči vezane, tako da ne može vidjeti vanjske predmete! Uši su mu zapešene, tako da ništa ne može čuti! Zamislimo dalje, da taj čovjek lebdi u praznom prostoru, tako da nema nikakvih drugih osjeta, pa ni osjet doticaja zbog trenja zraka... (Dakle, sve čula su "isključena"!, op.n.s.)

Taj bi čovjek, ipak bio sposoban da razmišlja sam o sebi i da s apsolutnom sigurnošću ustvrdi da postoji, iako ne bi mogao dokazati ni postojanje vlastitog tijela, niti bilo kojeg drugog vanjskog predmeta."

2. maj 2017.

Druga priča: O susretu pjesnika i filozofa

U djelu poznatog perzijskog mističkog pjesnika Abu Sa'ida sećavamo se i sjećanje na susret sa Avicenom, pri čemu kojeg su se zadržali u jednom sobu nekih dana i tri noći i to ne nisu izbili osim na molitvu.

Nakon njihovog rastanka ispitivati su Avicenu kako ga se doista Abu Sa'id. Avicenu je odgovorio: "Sve što ja znam, on vidi". Abu Sa'id je na pitanje svog prijatelja u Avicenu odgovorio: "Sve što ja vidim, on zna" i dodao:

"Oni koji se zadovoljavaju prividima mrtvi su već za svoj život, a tragaoci za Istinom žive čak i nakon svoje smrti."

Koliko je ta misao istinita možemo se vjeriti već i kratkim pregledom Aviceninog vjeraja na zapadne i istočne filozofe.

2. maj 2017.

Al-Gazali (1058 – 1111)

Abu Hamid ibn Muhammed (lat. Algazel) , Perzija

Početno i najteže pitanje:
„Ako nam razum ne može reći ništa o Bogu, što je cilj racionalne rasprave o teološkim pojmovima? “

- Teolog sunitske ortodoksije
- Kritičar filozofije
- Vjera iznad razuma
- Od skeptika do sufije
- „Nesuvislost filozofa“, *djelo kritike filozofije*

Ilustracija: Film reditelja O. Salazara
Al-Ghazali-The Alchemist of Happiness

2. maj 2017.

Ibn Rušd (1126 – 1198)

Abu Walid Muhamed ibn Ahmed (lat. Averroes), Španija

- U Evropi poznat kao **komentator** (Aristotelove filozofije)
- „**Nesuvislost nesuvislosti**“
- Racionalist (*moguća je racionalna kritika svega osim vjerskih dogmi*)

- Učenje o „dvije istine“ (?)
- Ili O dva puta dolaska do jedne istine
  - a) **Put srca**
  - b) **Put razuma**
- Pokretački uzrok
- Problem jednosti uma
- Pomirenje vjere i razuma

2. maj 2017.

Ilustracija:
 Dvorište u palati Alhambra (Granada, Španija)

Ibn Rušd; Problem jednosti uma

- Toma Akvinski i Albert Veliki napadali su latinske averroiste zbog nauka o jednosti ljudskog uma. Uvjerjenje da je Averroës tvorac nauka o ljudskom umu koji je jedan i zajednički svim ljudima ostalo je uvriježeno sve do danas, i tek u posljednje vrijeme neki istraživači Averroësovih djela dokazuju da je to još jedna zabluda o velikom arapskom filozofu.
- Prema nauku latinskih averroista, ljudi poslije smrti gube status pojedinačnih bića i vraćaju se jednosti ljudske vrste. Takvo, za kršćanstvo i islam heretičko poimanje proizlazi iz ovog nauka. Točnije, svako biće je pojedinačno zahvaljujući stvari u kojoj opstoji, kad se oslobodimo stvari, naš duh prestaje biti pojedinačan, te stoga može posjedovati samo bitak vrsne jednosti ljudskog roda, pa su ljudi besmrtni samo kao vrsta.
- Postoji puno Averroësovih tekstova koji se mogu protumačiti onako kako su ih tumačili latinski averroisti, ali isto tako i puno tekstova koji proturječe tezi o jednosti ljudskog uma.
- Averroës prihvaća Aristotelovo određenje duše kao forme tijela, ali uočava problem: **ako je duša neodvojivo povezana s tijelom, onda to znači da je upoedinjena samo po materiji dok je sjedinjena s tijelom.** Ali to je suprotno od uvjerenja da su duše pojedinačne i poslije smrti. Stoga Averroës smatra i da je duša samostalna supstancija koja uobličuje tijelo. To što je ona u tijelu ne znači da tijelo pripada njezinu određenju. No Averroës je svjestan i poteškoće da ako je duša nematerijalna supstancija, postavlja se pitanje po čemu su duše pojedinačne, ako su lišene materije koja je počelo upoedinjenja ?
- Tako da Averroës kombinira Aristotelovo određenje (duša je forma tijela) i Avicennino određenje (duša je samostalna supstancija, odvojiva od tijela). Averroës je, upravo da bi očuvao nauku o pojedinačnosti i o besmrtnosti duše, korigirao Aristotelov nauku o duši, preuzimajući neke elemente Avicennina nauka.
  - Averroës je 'deformirao aristotelizam da bi ga bolje islamizirao', to jest da bi ga uskladio s vjerskom dogmom o individualnoj besmrtnosti duše."

2. maj 2017.

1

2

3

Ibn Rušd; Odnos filozofije i religije

- U njegovu mišljenju prisutna je tendencija da se pomire religija i filozofija. Možemo istaknuti da se njegovo teologijsko učenje o pomirenju razuma i vjere podudara s učenjem T. Akvinskog.
- Averroës smatra da umovanje zasnovano na dokazivanju ne vodi proturječju nauka što ih donosi Božji zakon. Averroës najprije pokazuje da Božji zakon poziva na razumno proučavanje svijeta i na razumsku spoznaju objave, o čemu govori Kur'an.
  - Prema Averroësu, sreću spoznavanja Boga i njegovih stvorenja svaki musliman može postići uz pomoć načina koji odgovara njegovu karakteru i duhu.
  - Budući da postoje tri vrste duha, tri su načina za spoznaju Boga:
    - a) uz pomoć demonstrativnog silogističkog dokazivanja,
    - b) uz pomoć retoričke argumentacije, te
    - c) uz pomoć dijalektičke argumentacije.
  - Filozofu odgovara logička argumentacija, čovjeku iz puka retorička, teologu dijalektička.
  - Filozofi, ljudi sposobni za logičko dokazivanje, tumače sve vjerske tekstove pomoću logičkog dokazivanja, uključujući i one nejasne. Čovjeku iz puka, koji je sposoban za razumijevanje retoričkih argumenata, može jedino doslovce prihvatiti simbolički jezik religije. Teolog se u analizi teških tekstova i mjesta u objavi služi dijalektičkom argumentacijom, bez sposobnosti za dokazivanje prema strogim pravilima logičke argumentacije.
  - Što se tiče čovjekovog razuma, Averroës na više mjesta govori da su čovjekove umne sposobnosti nedostatne za potpunu spoznaju onoga što je transcendentno.
    - Dva su načina govora o Bogu: filozofski i simbolički. Zato, kad filozofija ne može ponuditi rješenje nekog problema uz pomoć logike, valja prihvatiti rješenje koje nudi objava.

2. maj 2017.

1

2

3

Sufizam (Tesavuf)

- **Tesavuf** se islamska nauka odgoja duše
- i čišćenja srca. To je islamski ezoterizam - unutrašnja duhovna dimenzija islama.
- Pojmovi: "**tesavuf**", "**sufizam**", "**tarik**" označavaju jedan sistem shvatanja, radnji i postupaka kojima se čovjek kao rob želi približiti svome Gospodaru, te zadobiti i uvećati Njegovu ljubav i Njegovo zadovoljstvo. Dakle, "**tarik**" je "*putovanje ka Bogu (Allahu dž.š.)*", a i sama riječ "**derviš**" ima značenje "putnik".

Al- Gazali je prvi odredio osobine tog puta i nauku/disciplinu nazvao: "tesavuf". Danas sufizam predstavlja učenje i praksu oko kojeg se okupljaju ljudi željni dubokih vjerskih iskustava i duhovnih putovanja.

Većina sufija su organizovani u tarikate koje predvodi - **šejh**.

Okupljaju se u **tekijama**.

Jedna od poznatijih tekija u BiH je ona u Blagaju, na vrelu Bune. (Ilustracija)

2. maj 2017.

